
ГРИЦЯК Л.Д.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра іноземних
мов факультету міжнародної
економіки та менеджменту,
ДВНЗ «Київський економічний
університет імені Вадима
Гетьмана»

НОЖОВНИК О.М.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра іноземних
мов, факультет міжнародної
економіки та менеджменту,
ДВНЗ «Київський
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено осмисленню теоретико-методологічних засад міжкультурної комунікації на етапі трансформації сучасного українського суспільства; проаналізовано трансформацію особистості від мовленнєвої до комунікативної як умови становлення ефективної культури міжкультурної комунікації; розкрито сутність міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, мовленнєва особистість, комунікативна особистість, культура міжкультурної комунікації, акультурація, глобалізація, кроскультурні комунікації.

Статья посвящена осмыслению теоретико-методологических основ межкультурной коммуникации на этапе трансформации современного украинского общества; проанализировано трансформацию личности от речевой к коммуникативной как условие становления эффективной культуры межкультурной коммуникации; раскрыта сущность межкультурной коммуникации.

© ГРИЦЯК Л.Д., 2016

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, языковая личность, коммуникативная личность, культура межкультурной коммуникации, аккультурация, глобализация, кросскультурные коммуникации

The article is devoted to understanding of the theoretical and methodological foundations of intercultural communication during the transformation of modern Ukrainian society; it analyzes the transformation of the individual speech communication as a condition for becoming an effective culture of intercultural communication; The essence of intercultural communication.

Key words: intercultural communication, language personality, communicative personality, culture, intercultural communication, acculturation, globalization, cross-cultural communication.

У розгортанні сучасних глобалізаційних процесів проблематика міжкультурної комунікації набуває особливого значення. Слід зазначити, що ще в V ст. до н.е. софісти і Сократ, розглядаючи проблему людини, дійшли думки, що лише в діалозі вдається розкрити суперечності в позиції співрозмовника через зіткнення різних поглядів на предмет обговорення для досягнення істини. Із цього можна зробити висновок, що діалог, який допомагає пізнанню навколишнього середовища, є необхідністю прояву людського розуму й співіснування людей та є саме комунікацією.

Не можна оминати Аристотеля, Цицерона, М. Квінтіліана, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток комунікативної теорії й практики. Але антична думка – це лише перші кроки на шляху до осмислення людської комунікації як соціального феномену. Середньовічні теоретики (І. Севільський, Ю. Руфіній, Г. Херовск та ін.) спробували систематизувати знання з риторики. Відродження й Новий час приносять нове, демісти-

фіковане розуміння людського спілкування. У центрі уваги постає вже не Бог, а людина.

Особливого розвитку міжкультурна комунікація набула в післявоєнний період. Поняття “міжкультурної комунікації” ввійшло у науковий дискурс у другій половині XX ст. й було викликано швидкою глобалізацією людського суспільства. У 1954 р. була опублікована книга американських науковців Е. Холла і Д. Трагера “Culture as Communication” (“Культура як комунікація”), у якій міжкультурна комунікація розглядається як особливий аспект спілкування людей [1]. У цій роботі Е. Холл і Д. Тргер вперше запропонували для широкого вживання термін “міжкультурна комунікація”, що, на їх думку, означає особливу галузь людських взаємин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш детально розвинуті у відомій роботі Е.Холла “The Silent Language” (“Німа мова”), у якій автор проаналізував тісний зв’язок між культурою і комунікацією. Вважається, що Е. Холл є засновником між-

культурної комунікації як окремої галузі дослідження.

Українські вчені (С. Абрамович, Л. Аза, О. Вишняк, Є. Головаха, В. Євтух, Н. Костенко, А. Ручка, Ю. Сасенко, Л. Скокова, В. Степаненко, М. Чикарькова, М. Шульга, Р. Шульга та ін.) досліджують проблеми мовленнєвої комунікації, соціокультурної ідентичності в етнонаціональному просторі сучасної України, етномовної диференціації, продукування культурних ідентичностей. На думку української дослідниці Кость С. П., міжкультурна комунікація – це соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму. Іншими словами, міжкультурна комунікація – це “спілкування носіїв різних культур, які послуговуються різними мовами” [2; 14].

На сьогодні можна виокремити такі суперечності міжкультурної комунікації: між глобальним та локальним; між традиціями й новаціями; між посиленням національної ідентичності та набуттям маргінального статусу індивідом; між індивідуальними й соціальними цінностями; а також релігійні суперечності, що загострюються на тлі глобалізації культури.

Важливо розуміти, що Культура в соціально-філософському дискурсі мультикультуралізму є не тільки тим, що відрізняє одну соціальну групу від іншої, а й розглядається як основа для формування ідентичності, необхідність прийняття ідеї рівнозначності культур. Невизнання значущості норм культури індивіда в межах іншої культури, що домінує в суспільстві, є виявом нерівності та несправедливості, що неприпустимо для соціальної

практики мультикультуралізму. Варто бути обережним з використанням стереотипів та упереджень, зважаючи на сучасну ситуацію міжкультурних контактів. Людина повинна усвідомлювати їх вплив на ефективність міжособистісної й міжкультурної комунікації, оскільки стереотипи та упередження здатні утворювати непередбачувані наслідки. Учені розмежовують стереотип та упередження. Останнє позначає вороже ставлення до представників інших груп, їх культури та до будь-яких фактів, пов'язаних з їх діяльністю, поведінкою або соціальним статусом. Стереотипи відображають суспільний досвід людей, загальне та повторюване в їх повсякденному житті, а сприйняття людьми один одного відбувається крізь призму вже сформованих стереотипів.

Базовими елементами будь-якої міжкультурної комунікації виступають два її формотворчі елементи: культура та мова. Кожен з них, у свою чергу, характеризується своїми індивідуальними рисами, притаманними мультикультурному соціуму певної території чи общини. Визначаючи поняття культури, ми розглядаємо її як універсально поширену і водночас специфічну для певного суспільства, нації, організації або групи орієнтаційну систему, яка зумовлює сприйняття, мислення, оцінювання та дії людей усередині відповідного суспільства. Найваж ливіше завдання кожної культури полягає в тому, щоб закласти у ній підвалини для ідентифікації людини. Культура – це форма комунікації, яскравим проявом якої є сама мова, а разом з тим і широкий спектр ідей (думок). Важливим є і те, що культура зумовлює соціальну диференціацію, ранг, причетність до класу з його особливостями, так само як вид і спосіб виробництва та споживання на широ-

кому соціальному та народ ногосподарчому рівні [3].

Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники під час прямого контакту використовують спеціальні мовні варіанти та дискурсивні стратегії, що відрізняються від тих, якими вони користуються для спілкування всередині своєї власної культури. Інколи міжкультурну комунікацію називають ще крос-культурною, оскільки вона описує явища перехресного, взаємного спілкування представників різних культур [4].

У межах глобалізації зростає міжнародний діалог культур. Міжнародний культурний діалог посилює взаєморозуміння між народами, дає можливість кращого пізнання власного національного обличчя. Якщо раніше здавалося, що культури Сходу й Заходу не взаємно переплітаються, сьогодні з'являються нові точки дотику та взаємовпливу. Культури взаємодовнюють і збагачують одна одну.

Глобалізація й глобальні проблеми сприяють діалогу культур. Проблеми відкритості до діалогу та взаєморозуміння в сучасному світі набувають глибинного характеру. Однак для взаєморозуміння та ведення діалогу необхідна так звана "кроскультурна грамотність" (розуміння чужої культури), а це тягне за собою розгляд таких аспектів, як: усвідомлення відмінностей у звичаях, культурних традиціях, цінностей, вірувань, властивих різним народам, здатність побачити спільне та відмінне між різноманітними культурами й поглянути на культуру власного співтовариства очима інших народів.

Однак, для того, щоб розуміти мову чужої культури, людина має, насамперед, бути відкритою до культури власного народу. Діалог культур при-

зводить до поглиблення культурного саморозвитку, до взаємозбагачення за рахунок іншого культурного досвіду, як у межах певних культур, так і в масштабах світової культури. Такий процес забезпечить оптимальну взаємодію між народами й культурами та буде відбуватися в інтересах кожної зі сторін міжкультурних комунікацій. При цьому необхідно враховувати, що в кожній культурі свій власний стиль, свої індивідуальні характерні риси.

Проте ХХІ ст. яскраво продемонструвало глобальність економіки, глобальними стали загрози світової безпеки, і, на наш погляд, система культурних цінностей теж неминуче стає такою. Відмінною рисою сучасного простору є відкритість. Тут можна побачити активну комунікативну діяльність (авіасполучення, культурні інститути, спорт, освіта, кіберпростір та інші вектори комунікації), яка поширюється по всьому світу, як на міжособистісному рівні, так і на рівні держав. Той, хто всіляко відмежовується від інших, приречений на ізоляцію, бідність і відсталість.

Щоб сформувати полікультурну особистість необхідні зусилля багатьох освітньо-виховних інституцій: сім'ї, школи і громади під зацікавленням керівництвом держави. Сучасна полікультурна освіта покликана закласти громадянську основу в людині, сформувати у неї вміння жити в гармонії з іншими етносами і націями; прищепити прагнення до самовдосконалення і саморозвитку, самоосвіти, зокрема; спонукати особу до збагачення свого духовного, морально-етичного статусу, здатного відродити культуру й економіку нашої країни, і, зрештою, розбудувати незалежну Україну [5].

Полікультурна освіта, як правило, ґрунтується на опануванні культурних цінностей плюралістично-

го культурного середовища, на його актуальному стані розвитку. Зміст полікультурної освіти вимагає оновлення форм і методів роботи. У своєму традиційно-класичному вигляді вона є недостатньо пристосованою до нових економічних відносин, слабо узгоджена із національними та регіональними умовами, недостатньо враховує народну й духовну культуру і потреби національно-культурного розвитку етносів.

В умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства зростає потреба у філософському осмисленні іманентної сутності міжкультурної комунікації та поглиблення знання про її природу, сутність, динаміку, структуру, пов'язаних з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, що потребує адаптації людини до конкретного соціуму та формування відповідної комунікативної культури. Актуальність даної статті полягає в тому, що комунікативна парадигма формується в умовах інформаційного суспільства, в контексті якого інформаційно-комунікативні технології представляють собою найважливішу сторону цивілізації. Міжкультурна комунікація впливає на всі сфери життєдіяльності індивіда, що дає можливість говорити про інформаційну природу людського суспільства та його комунікативну природу. Міжкультурна комунікація як головний атрибут життєдіяльності суспільства виступає якісною характеристикою нового етапу людської цивілізації, що приводить до формування «цілісного поля» глобального соціуму і представляє собою соціорегулятивний механізм впливу на процеси трансформації сучасного українського суспільства. Наукові підходи до вивчення міжкультурної комунікації у залежності від виду соціуму форму-

ють відповідні типи міжкультурної комунікації: 1) класично-традиційний; 2) модерно-універсально-неомодерний; 3) відкрито-онтологічний соціум-інтерсоціум; 4) закрито-екзистенційний соціум-інтерсоціум; 5) дифузно-онтологічний соціальний соціум. [6]

Міжкультурна комунікація представляє собою діалектичний процес, у якому діють різноманітні вектори соціокультурної взаємодії: інтеграція – диференціація; універсалізація – партикуляризація; конфлікти – співпраця. Коли людина опиняється в іншому культурно-мовному середовищі, вона відчуває так званий “культурний шок” через недостатнє знання національних цінностей і законів спілкування носіїв інших культур і мов. Для подолання цієї проблеми розкриваються напрями акультурації: 1) асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури); 2) сепарація (негація чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою); 3) маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості); 4) інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою).

Акультурація – це процес взаємовпливу культур сприйняття одним народом чи частково культури іншого народу, як правило, більш розвинутого, є необхідним елементом міжкультурної взаємодії. Результатом акультурації являється адаптація до життя у чужій країні, яка проявляється у формах – соціопсихологічна, соціокомунікативна, економічна. В «чужому» суспільстві людина відчуває складнощі, безпорадність і дезорієнтованість, що породжують конфлікт на рівні індивідуальної свідомості, що являє собою культурну дистанцію. А. Фернхам та С. Бочнер довели, що культурна дистанція є головною детермінантою

«культурного шоку».

Маслова В. зазначає, що міжкультурні відмінності по-різному виявляються в робочому, офіційному середовищі та вдома. Загальноприйнятий інтернаціональний діловий стиль приховує відмінності між культурами, а ті особливості, які виставляються на показ, зазвичай вкладаються в стереотипні схеми. Якщо ж зустріч носіїв різних мовно-культурних традицій відбувається у домашніх умовах, ці уявлення переважно не спрацьовують. Відмінності, про які людина не знає, вона просто не помічає [7].

Стрес, спричинений “культурним шоком”, розрив стосунків з рідними, колегами та навіть співвітчизниками і, з іншого боку, соціальні зв'язки у новій культурі – фактори, що часто є причиною того, що люди, які поїхали за кордон лише на певний період часу, приймають рішення залишитися там назавжди

Міжкультурна комунікація відбувається за допомогою двох основних типів комунікації: вербальної та невербальної. Вербальне спілкування здійснюється за допомогою мови як в усній, так і в письмовій формі. За цих умов спілкування суттєву роль відіграють соціальні норми використання мови, різноманітних її стилів, лексичних одиниць та принципи мовної поведінки, соціальні відношення, ціннісні орієнтації про правду, світобачення, звичаї, ритуали і т.д.

Проте, не менший обсяг комунікації припадає і на невербальне спілкування. Ця форма спілкування вважається важливою не лише у дитинстві, коли людина звикає до основних аспектів поведінки своєї культури та починає їх засвоювати на підсвідомому рівні, але й у будь-якій іншій ситуації, коли вона стикається з незнайомим культурним середовищем і звичайні

повсякденні ситуації – їжа, сон, гігієнічні процедури, одяг, привітання тощо – стають джерелами труднощів. Символічною знаковою системою, що знаходиться в основі немовних засобів комунікації, можуть слугувати будь-які соціальні феномени.

Основними її формами вважаються жести руками, як заплановані, так і непередбачені, вираз обличчя, пози та положення тіла, стиль одягу чи зачіски, хода, просторова дистанція під час спілкування, дотики, контакт очима. Крім того, неабияку роль відіграють архітектура, вуличні знаки, графічна символіка, художні та інші форми впливу, наприклад, весільний вальс чи військовий парад, дизайн інтер'єру, ювелірні прикраси, запах, пара лінгвістичні явища, які є частиною мови і можуть виступати як форми невербального спілкування – темп мовлення, гучність, висота звуку, модуляція, кольори.

Будь-яка соціальна поведінка в одному з цих вимірів може сприйматися як процес комунікації, тобто взаємозв'язок та взаємодія людей, що є носіями відмінних цінностей, стереотипів чи форм поведінки, за яких відбувається ефективний обмін інформацією. У процесі комунікації передається чи засвоюється соціальний досвід, відбувається зміна взаємодіючих суб'єктів, формуються нові особисті якості. Будь-яка людина – це представник певної соціальної групи: нації, етнічної спільноти, субкультури, професії, покоління. Вік, стать, релігійність привертають до себе увагу у будь-якій культурі. Поведінка визначається належністю до цих груп і, відповідно, соціальними функціями та ролями, у яких реалізується психологічний та фізіологічний потенціал людини – темперамент, характер, стійкість. Усе це доводиться врахову-

вати, коли потрібно інтерпретувати поведінку партнера по міжкультурній комунікації.

Міжкультурне спілкування винятково здійснюється безпосередньо на міжособистісному рівні. Об'єктивне ставлення до представників іншої культури формується не одразу. Цьому передує довга та копітка робота. Знання світової історії, знайомство зі звичаями та традиціями народної та побутової культури, а також з її високими класичними проявами сприяють встановленню об'єктивних поглядів та розумінню світогляду, цінностей та способу життя суб'єктів іншої культури. Для цього потрібні не лише зусилля учасників міжкультурної комунікації, а й спеціалістів, які займаються формуванням навиків міжкультурного спілкування.

Справжнє взаєморозуміння під час акту міжкультурної комунікації – складний та довготривалий процес, який вимагає неординарних особистих якостей, здатності до самопізнання, до вмілого та толерантного сприйняття історичної спадщини і своєї і чужої культури. Якщо ж усі ці ознаки наявні, то ми маємо справу з особистістю – посередником між культурами, яка здатна подивитися “зсередини”, що вкрай необхідно для розуміння культурних цінностей та емоційного співчуття щодо іншої мовно-культурної системи. Посередник може грати роль з'єднувального елементу між різними культурами та мовами, презентуючи їх у позитивному світлі і, таким чином, скорочуючи дистанцію, даючи співвітчизникам нову можливість по-знайомитися з іншою культурою.

Розуміння під час міжкультурної комунікації може досягатися і між різними культурними групами. У такому випадку усі учасники мовної взаємодії зберігають свою самобутність, формуючи у той же час нову спільноту. У ній існують певні відмінності у формах виробничої діяльності, політичної філософії, способах проведення дозвілля, переваг у сфері зайнятості та інших аспектах життя, але така новостворена система існує в межах спільних та знайомих цінностей, правил та цілей. Межі між своїми та чужими зникають, суміш культур спостерігається не тільки в житті окремих індивідів – вона стає характерною рисою для цілих суспільств.

Спілкування – вирішення складних питань та проблем, усунення конфліктів. Спілкування між народами та націями призведе до поширення гармонізації та стабільності суспільства, які є беззаперечними чинниками майбутніх успішних інтернаціональних відносин.

Отже, головне завдання міжкультурної комунікації у сучасному соціально-політичному світі – попередити усі можливі культурні конфлікти, схилити людей до взаємоповаги та взаєморозуміння. Міжкультурна комунікація не лише може попередити невеликі конфлікти на індивідуальному рівні, а й значні культурні конфлікти між країнами, релігіями, етносами, які можуть перерости у повстання та війни. Лише за умов взаємодовіри та взаємозалежності людство має шанс існувати у гармонійному та стабільному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hinner M. B. *The importance of intercultural communication in globalized world* [Electronic resources] / M. B. Hinner. – 1998. – Mode of access : <http://www.bwl.tu-Freiburg.de/english/forschung/Global/pdf>
2. Кость С. П. Міжкультурна комунікація як вияв соціальної взаємодії [Електронний ресурс] / Світлана Петрівна Кость. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59572.doc.htm
3. Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / П. І. Осипов. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf>
4. Овсіюк М. О. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / М. О. Овсіюк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm
5. Зязюн І. Теоретико-методологічні проблеми професійно художньої освіти [Електронний ресурс] / І. Зязюн. – Режим доступу: <http://www.ipito.kiev.ua/files/pxo/pxo5.pdf>
6. В. І. Аксьонова; Міжкультурна комунікація як фактор формування глобальної інформаційно-комунікативного простору ISSN 2072-1692. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. № 54;
7. Маслоva В. А. Лингвокультурология : [учебн. пос. для студ. высш. учебн. заведения] / В. А. Маслоva. – М. : ИЦ "Академия", 2001. – 208 с

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hinner M. B. *The importance of intercultural communication in globalized world* [Electronic resources] / M. B. Hinner. – 1998. – Mode of access : <http://www.bwl.tu-Freiburg.de/english/forschung/Global/pdf>
2. Kost' S. P. *Mizhkulturna komunikatsiya yik vyiv sotsialnoi vzaïemodii* [Elektronnyi resurs] / Soitlana Petrivna Kost'. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59572.doc.htm
3. Osipov P. I. *Mizhkulturna komunikatsiya : probleme i perspektivy* [Elektronnyi resurs] / P. I. Osipov – Rezhym dostupu : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf>
4. Ovsyuk M. O. *Mizhkulturna komunikatsiya v umovakh globalizatsii* [Elektronnyi resurs] / M. O. Ovsyuk – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm
5. Zazuin I. *Teoretyko-medologichni problemy profesiino-khudozhnoi osvity* [Elektronnyi resurs] / I. Zazuin. – Rezhym dostupu : <http://www.ipito.kiev.ua/files/pxo/pxo5.pdf>
6. V. I. Aksionova *Mizhkulturna komunikatsiya yiak factor formuvannia hlobalnogo informatyvo-komunicatyvnoho prostoru* ISSN 2072-1692. Humanitarnyi visnyk ZDIA. 2013, № 54.
7. Maslova V. A. *Lingvokulturologia : [uchebnoie posobie dlia studentov vysshykh uchebnykh zavedenii]* / V. A. Maslova – М. : ITS "Akademia", 2001. – 208 с